

Смазнова І.С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ДІАЛЕКТИКА КАТЕГОРІЙ «АГРЕСІЯ» І «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Дослідження спрямоване на представлення та оцінку агресії і толерантності з точки зору теоретичного осмислення матеріалу (як парних категорій). Метою статті є обґрунтування такої позиції, що агресія і толерантність – два ракурси єдиного цілого, парні категорії, при цьому вони рівноважні й рівнозначні та не існують один без одного. Як відомо, одним зі шляхів розуміння сенсу і меж толерантності є аналіз форм і проявів її протилежності – нетерпимості, де крайньою формою її прояву є агресія. Проблематиці агресії й толерантності присвячена велика кількість робіт зарубіжних класичних і сучасних авторів, вітчизняних учених. Великою кількістю класифікаційний рівнів парних категорій «агресія» і «толерантність» (міжособистісний, внутрішньовидовий, міжвидовий, внутрішньогруповий, міжгруповий, міжжетнічний, внутрішньоорганізаційний, міжорганізаційний, транснаціональний, транскорпораційний, міжцивілізаційний тощо) підтверджується актуальність і значимість досліджуваної теми, науковий інтерес і перспектива теоретичного дослідження в цьому напрямі. Автором обґрунтовується необхідність взяття до уваги парності категорій «агресія» і «толерантність», взаємовплив, взаємозв'язок у контексті тенденцій розвитку сучасного суспільства, що можна охарактеризувати як процеси глобалізації, індивідуалізації й інформатизації, які базуються на взаємодії окремих особистостей, націй і держав, на необхідності об'єднання знань, навичок і технологій для результативного дослідження мети. Недостатньо високий рівень толерантності, нерозуміння її цінності як інструменту для продуктивної взаємодії у суспільстві, для збереження миру підвищує вірогідність агресивних проявів у поведінці, звеличує вірогідність появи конфліктів. Світове товариство в умовах глобалізаційних процесів націлене тільки на боротьбу з наслідками проявів агресії, але й на профілактику конфліктів, на толерантний процес досягнення миру в різних проявах агресії. Актуалізована корисність теоретичних досліджень діалектики феноменів агресії й толерантності в умовах глобалізації, індивідуалізації й інформатизації сучасного суспільства.

Ключові слова: толерантність, агресія, тенденції, конфлікт, парність агресії і толерантності, рівні класифікації агресії й толерантності.

Постановка проблеми. Сучасну спрямованість розвитку суспільства можна характеризувати процесами глобалізації, індивідуалізації та інформатизації, які базуються на взаємодії окремих особистостей, націй і держав, на необхідності об'єднання знань, навичок і технологій для результативного досягнення мети.

Економіки різних держав із кожним роком усе більш переплітаються між собою, Інтернет об'єднує мільйони людей по всьому світу, події в одній частині світу миттєво впливають на весь світ у цілому. «Успіхи техніки, долають межі часу і простору, надають людині чуття планетарності землі» [1, с. 552]. Будь-яка інформація може бути поданою таким чином, що один факт може викликати у різних людей різні почуття: співчуття або відразу, заперечення або схвалення, агресію або толерантність.

Під час взаємодії у суспільстві на будь-якому рівні з'являється необхідність проявляти терпиме відношення до оточуючих осіб. Стандарти соціальної взаємодії наполегливо вимагають демонструвати лояльність щодо представників різних груп народонаселення.

Людина проявляє терпимість або толерантність за різними причинами: справжня повага до людей, соціальні навички, бажання отримати вигоду та інше, при цьому важко визначити чи висловлює людина те, що дійсно відчуває або ж те, що вона навчилася демонструвати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці агресії і толерантності присвячена велика кількість праць зарубіжних класичних та сучасних авторів, вітчизняних науковців, зокрема А. Аклаєва, А. Асмолова, Н. Бердяєва, Л. Берковица, І. Галиць-

кого, А. Голдстейна, А. Гусейнова, Д. Джамаліяна, Д. Жмурова, Дж. Локка, К. Лоренца, Ю. Оборотова, Г. Олпорта, Г. Солдатової, С. Трубецького, З. Фрейда, Е. Фромма. Більшість досліджень у цій галузі присвячені наслідкам відсутності толерантності, зокрема видам агресії (вбивство, тілесні ушкодження, злочинні загрози, наклеп, знущання).

Постановка завдання. У зв'язку із зростаючою кількістю конфліктів у світі на ґрунті відсутності терпимості сучасні умови диктують необхідність продовження теоретичного дослідження явищ агресії й толерантності. Складно не погодитись з А. Асмоловим, що «один зі шляхів розуміння сенсу і меж толерантності – аналіз форм і проявів її протилежності – інтолерантності або нетерпимості», оскільки крайньою формою прояву нетерпимості є агресія [2, с. 9]. Тому вперше у вітчизняній юридичній науці агресія і толерантність представляються, оцінюються та досліджуються з точки зору теоретичного викладення матеріалу в статті як парні категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. З абсолютною впевненістю можна стверджувати, що агресія і толерантність – дві сторони єдиного цілого, які є парними категоріями, в якому обидві сторони рівноважні й рівнозначні, тому не можуть існувати один без одного.

Усі підходи до толерантності й агресії можна поділити на нормативні та наукові.

Нормативне закріплення толерантності, відповідно до Декларації принципів толерантності (ЮНЕСКО, 1995 р.), толерантність (від лат. *tolerantia* – терпимість, терпіння, прийняття) визначається так: «цінність і соціальна норма громадянського суспільства, яка проявляється у праві всіх індивідів громадянського суспільства бути різними, забезпеченні стійкої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними й іншими соціальними групами, повазі до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів, готовності до розуміння і співпраці з людьми, які відрізняються за зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями і віросповіданнями» [3].

Характеристика нормативного визначення толерантності міститься і в Преамбулі Статуту ООН звучить так: «проявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним так, як добрі сусіди». Визначення толерантності отримує не тільки дійове, соціально активне забарвлення, але і розглядається умовою успішної соціалізації (інтеграції в систему суспільних відносин), яка має вираз в умінні жити в гармонії як зі самим собою, так і зі світом людей (мікро- і макросередовищем).

Вітчизняне законодавство також не залишає проблему толерантності осторонь. Так, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI сприяє недопущенню різних форм дискримінації, зокрема ті, які викликані відсутністю толерантності щодо осіб у різних сферах суспільних відносин [14]. Ст. 16 цього Закону визначено, що особи, винні в порушенні вимог законодавства про засади запобігання та протидії дискримінації, несуть цивільну, адміністративну і кримінальну відповідальність. Крім того, інтолерантні дії можуть містити ознаки порушення рівноправності громадян залежно від расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, за що встановлена відповідальність статтею 161 Кримінального кодексу [5].

У сучасній науці толерантність визначається як «якість, яка характеризує ставлення до іншої людини як до рівнодостоїнної особистості і яка знаходить вираз у свідомому придушенні відчуття неприйняття, яке викликано всім тим, що знаменує в іншому інакше (зовнішність, манера мови, смаки, образ життя, переконання і т.д.). Толерантність передбачає налаштування на розуміння і діалог з іншим, визнання і повага його права. При цьому абсолютизована терпимість відкриває шлях свавілля і насильству; толерантність не повинна обертатися потуранням злу» [6, с. 75–76]. Толерантність у дійсному своєму значенні не передбачає поступок за умов посягання на свободу і моральну гідність людини, не є виправданням соціальної несправедливості, агресії.

Погоджуючись з указаними визначеннями, слід наголосити на тому, що толерантність відображає повагу, прийняття й адекватне розуміння інших культур, засобів самовираження і проявів людської індивідуальності. Толерантність не слід ототожнювати з терпимістю, такий підхід є вузьким, застарілим, некоректним. Прояв толерантності також не значить терпимість до соціальної несправедливості, відмову від своїх переконань або поступок до чужих переконань. Терпимість – лише один із проявів толерантності. Сама толерантність (згідно з висновком І. Галицького) – «це активність, яка урівноважує крайнощі орієнтаційних позицій (як шанобливого відношення до думок і вчинків інших людей, які не збігаються з власними)» [7, с. 19].

Нормативне визначення агресії міститься у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14 грудня 1974 року агресія (від лат. *aggression* – напад) – поняття сучасного міжнародного права,

яке охоплює будь-яке незаконне з точки зору Статуту ООН застосування сили однією державою проти територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави [8].

Озброєний напад однієї держави на іншу вважається міжнародним злочином проти миру і безпеки людства. Поняття агресії включає ознаку ініціативи, означає застосування будь-якою державою сили першою. Здійснювані в порядку самооборони (навіть із застосуванням озброєної сили) дії держави, яка піддалася нападу, не можуть вважатися актом агресії, як і колективні дії держав, які робляться відповідно до Статуту ООН для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. Об'єктом агресії також є держава. А вперше фізичні особи були притягнуті до міжнародної кримінальної відповідальності на підставі вироків Нюрнберзького (1945–1946 рр.) і Токійського (1946–1948 рр.) військових трибуналів. Під час вироку Міжнародний військовий трибунал визнав агресію найтяжчим злочином міжнародного характеру.

Як справедливо зазначає О. Григор'єва, сучасні риси агресії у міжнародному праві можуть мати не тільки міжнародно-правовий, але й міжнародний кримінально-правовий характер. З'ясування типологічних ознак особистості агресора є складником у дослідженні кримінальної агресії у міжнародному публічному праві [9, с. 9].

Наявність у кримінальному законодавстві України двох складів злочинів, які створюють комплексне розуміння «злочини агресії» за національним кримінальним правом, зокрема пропаганда (ст. 436 УК України), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 УК України) є результатом імплементації положень міжнародного права, які адаптовані в національне право. У цих нормах використовується термін «агресивна війна», який є тотожним до терміна «агресія» згідно з нормами міжнародного права [5]. При цьому визначення агресії у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14 грудня 1974 року стосується держави, яка проявляє таку агресію, а національне законодавство України встановлює індивідуальну відповідальність особи, яка є суб'єктом цього злочину. Це також співзвучне з принципом особистої відповідальності винних осіб (згідно з Римським Статутом, Статутом Нюрнберзького трибуналу тощо).

Доцільною здається позиція О. Малахової, яка обґрунтовує, що ведення агресивної війни не можна розцінювати кваліфікувальною ознакою

складу злочину, справедливо оцінюючи її як окремий состав агресії [10].

Отже, злочин агресії в українському кримінальному праві створює три самостійні склади злочину: пропаганда (ст. 436 УК України); планування, підготовка, розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту (ч. 1 ст. 437 УК України); ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій (ч. 2 ст. 437 УК України).

Із кримінальною агресією особистості пов'язаний також злочин, який передбачений ст. 258 «Терористичний акт» Кримінального кодексу України, в якому «кримінальна агресія є проявом агресивності як індивідуально-особистісної риси, що містить у собі жорстокість, ворожість, тривожність» тощо [5, с. 10].

У наукових підходах агресія трактується як «цілеспрямована поведінка, яка суперечить прийнятим у суспільстві нормам і правилам, проявляється у визначених умовах і наносить шкоду об'єкту агресії», якщо агресія пряма [11, с. 61]. Якщо ж агресія є непрямомою, вона не доходить до об'єкта, агресивна поведінка суб'єкта спрямована на випадковий сторонній подразник. Агресивною поведінкою при цьому є навмисна поведінка, яка спрямована на спричинення шкоди, нею не вважається ненавмисне, випадкове нанесення шкоди. «Агресивністю (з точки зору сучасної психологічної науки) є стійка властивість особистості, яка знаходить вираз у готовності до прояву агресії» [12, с. 12]. Таке ж бачення демонструє у своїй праці й Л. Берковець, який наголошує на відмінності, хоча і взаємопов'язаності феноменів агресії й агресивності [13, с. 12].

Відомий український криминолог А. Закалюк убачає під агресивністю індивідуально-психологічну рису в структурі особистості злочинця, де насильство є проявом агресії [14; 35].

Ю. Антонян під агресією розуміє поведінку, яка проявляється в демонстрації сили, загрози її застосування або використання сили щодо окремої людини або групи осіб. Агресивність – це риса особистості, а агресія – прояв цієї риси [15, с. 13-14].

К. Багинян вважає агресією не тільки пряме застосування збройної сили, але і заохочення підривної діяльності проти іншої держави (терористичні акти, диверсії) [16, с. 66].

Задля запобігання плутанини у досліджуваній проблемі необхідно визначитись із рівнями прояву агресії й толерантності. На цей момент у різних галузях науки існує величезна кількість класифікацій рівнів цих парних категорій: між-

особистісний, внутрішньовидовий, міжвидовий, внутрішньогруповий, міжгруповий, міжетнічний, внутрішньоорганізаційний, міжорганізаційний, транснаціональний, транскорпораційний, міжцивілізаційний тощо. Наявність такої кількості класифікацій рівнів агресії й толерантності підтверджує актуальність та значущість досліджуваної теми, науковий інтерес і перспективу теоретичного дослідження в цьому напрямі.

Ураховуючи велику кількість запропонованих класифікацій проявів агресії й толерантності в сучасних наукових дослідженнях, доцільним здається виокремити і зупинитися на деяких із них.

Найбільш поширеним рівнем прояву парності агресії та толерантності є міжособистісний рівень. У повсякденному житті мільйонів людей на внутрішньовидовому рівні кожен день проявляється певним чином як агресія, так і толерантність (вдома, на роботі, між друзями, в театрі чи магазині).

Відомий дослідник агресії К. Лоренц розглядав рівні її прояву і вважав, що «агресія не міжвидова, а саме внутрішньовидове явище, яке дозволяє виду виживати. Тому курс на толерантність є вбивчим для суспільства. Наприклад, досвід показав, що під час масового завозу мігрантів, наділення правами і статусами, ставлення до них як до своїх вмикає всі механізми внутрішньовидової агресії щодо них. Якщо держава пригнічує агресію до мігрантів, то вона більш накопичується». К. Лоренц вважає, що «пропаганда толерантності – надійний шлях довести ситуацію до вибуху. Доки мігрант абсолютно чужий, доки він сприймається як гість, він не викликає роздратування. Чим більш він «адаптується» і посягає на права свого, тим більш очевидним є розв'язування внутрішньовидової агресії в найбільш жорстокій її формі. Гроші, вкладені в «толерантність» – це гроші, вкладені в етнічну війну з загрозою геноциду» [17].

Нам здається, що такий підхід є не зовсім правильним, оскільки відображає примусову толерантність. Толерантність на міжособистісному рівні повинна бути усвідомленою та щирою. Необхідність бути толерантним не передбачає відмову від власних поглядів. В іншому разі особистість, яка є толерантною «з примусу» проявить ще більш сильну агресію, про що писав К. Лоренц. При цьому це не значить, що дійсно толерантна особистість не здатна до проявів агресії, адже така особа просто адекватно реагує на «інакшість».

Міжетнічна агресія, або (за А. Аклаєвою) «етнополітичний конфлікт», направлений на спричинення шкоди представникам іншого етносу на

підставі забобонів, упереджень, відмінностей в етнічних ролях [18]. Етнічна ворожнеча майже завжди знаходить відображення в політиці і призводить до війн, тому толерантність є засобом для виживання етносу. Недостатній рівень міжетнічної толерантності, розуміння цінності толерантності для існування сучасного суспільства тягне за собою прояв агресивної поведінки не лише до представників інших націй, а починає проявляти себе на міжособистісному і міждержавному рівнях.

Найбільш вивченим і деталізованим у науці є міждержавний рівень агресії й толерантності. Справді, вся історія людства – це історія війн, збройних нападів, вторгнень, анексій та інше. Деталізуються та конкретизуються поняття агресії і толерантності як у актах міжнародного права (наприклад, Резолюція Генеральної асамблеї ООН 3314 від 14 грудня 1974 року), так і національному праві (наприклад, Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року).

«Першим джерелом, який живить науку про міжнародне право, стала війна, тому в перших працях, спеціально присвячених міжнародно-правовим питанням, що з'явилися ще у XIV ст. (хоча окремі згадки цієї теми зустрічаються набагато раніше)», звернення до війни незалежно від її цілей традиційно розглядалось як невід'ємне право кожної держави (*jus ad bellum*), як вищий прояв її суверенітету в міжнародних відносинах [19, с. 350]. Це право охоронялося всією системою принципів і норм міжнародного права. Як справедливо підкреслив Ю. Антонян, за допомогою агресії, часто пов'язаної з убивствами, людство постійно вирішувало такі свої важливі проблеми, як засвоєння нових земель і місць проживання, тобто здійснювали захоплення чужих земель [15, с. 16].

Війна – один із проявів агресії, проте у справах ввести визначені правила, «етикет» ведення війни зародилися і шліфувалися такі соціальні цінності, як віротерпимість (свобода совісті), милосердя, плюралізм. [19, с. 76] Одночасно почала поширюватися думка, що міжнародна агресія є кримінальним злочином. Наприклад, Жан Кальвін у своїй головній праці «Наставляння в християнській вірі» писав: «І неважливо, хто саме – монарх чи простолудин – неправомочно посягає на чужу територію, задля здійснення на неї грабежів і вбивств. Такі люди мають уважатися розбійниками і каратися як розбійники» [20]. Це стало

підставою для формування ключового морального принципу сучасного суспільства – толерантності. Як важливий елемент культури толерантність стала ключовою категорією, навколо якої було побудовано міжнародне право.

Під впливом процесів глобалізації складаються нові уяви про природу агресії й толерантності, виокремлюють транснаціональні, транскорпоративні, міжцивілізаційні конфлікти. Так, С. Хантингтон у своїй праці «Зіткнення цивілізацій» зазначив, що саме конфлікт цивілізаційних культур є причиною поширення агресії в глобальному масштабі [21]. А. Тойнбі бачив співіснування цивілізацій лише завдяки «діалогу цивілізацій», який не можна уявити без використання механізмів толерантності [22].

К. Поппер підкреслював, що як у масштабах держави, так і на рівні окремої особистості толерантність є необхідною для адекватного функціонування суспільства. Проте тут необхідно пригадати «парадокс терпимості» Платона, який стверджував, що необмежена терпимість повинна призвести до виникнення терпимості. Адже якщо бути безмежно терпимим навіть до нетерпимого і не бути готовим захищати терпиме суспільство від нетерпимих, то терпимі будуть розгромлені [23, с. 329–330]. Важливо визначити різницю між толерантністю та терпимістю, оскільки навіть серед науковців ці два поняття дуже часто використовуються як синоніми.

Висновки. Недостатньо високий рівень толерантності, нерозуміння її цінності як інструменту для продуктивної взаємодії в суспільстві, для збереження миру і благополуччя, підвищує вірогідність агресивних проявів у поведінці, звеличує вірогідність появи числа конфліктів. Не можна не погодитись із висновком М. Трубецького, що проблема агресивності, яка виникає і розповсюджується з Європи, пов'язана з егоцентризмом, який пронизує всю цю «горезвісну цивілізацію». Із цим злом можна і потрібно боротися всіма силами. «Це потрібно усвідомити не зовнішнім чином, а внутрішньо; не тільки усвідомити, але відчути, пережити, вистраждати. Потрібно, щоб ясною й очевидною зробилася неможливість компромісів: боротьба, так боротьба». Шлях для такої боротьби відкриває нам феномен толерантності, його інструментальні можливості» [24].

Світове співтовариство в умовах глобалізаційних процесів націлено не тільки на боротьбу з наслідками проявів агресії, але й на профілактику конфліктів, на толерантний процес досягнення миру в різноманітних проявах агресії. Тому, перефразовуючи В. Антипенка, у зв'язку зі зростаючою кількістю проявів агресії на ґрунті відсутності толерантності слід наголосити про корисність теоретичних досліджень діалектики феноменів агресії й толерантності в умовах глобалізації, індивідуалізації та інформатизації сучасного суспільства [25, с. 109].

Список літератури:

1. Бердяев Н. О назначении человека. О Рабстве и свободе человека. Москва: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 637 с.
2. Асмолов А., Солдатова Г., Шайгерова Л. О смыслах понятия толерантность. Век толерантности. Научно-публицистический вестник, 2001. № 1–2. С. 8–19.
3. Декларация принципов терпимости от 16 ноября 1995 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml. (дата звернення: 08 вересня 2018 р.)
4. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI. Відомості Верховної Ради, 2013. № 32. Ст. 412.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001 № 25–26. Ст. 131.
6. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН. Нац. общ.- науч. фонд; Науч.-ред. совет: предс. В.С. Степнин. Москва: Мысль, 2010. 736 с.
7. Галицький І. Толерантність в правовому житті сучасної України. Одеса: Фенікс, 2012. 144 с.
8. Резолюция 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14.12.1974 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml. (дата звернення: 30.08.2018).
9. Григорьева О. Современные черты криминальной агрессии. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2016/4-3/3.pdf>. (дата звернення: 30.08.2018).
10. Малахова О. Агрессия как преступление по международному и национальному праву: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 12.00.08 / Ставропол. гос. ун-т. Ставрополь, 2003. URL: <http://lawtheses.com/agressiya-kak-prestuplenie-po-mezhdunarodnomu-i-natsionalnomu-ugolovnomu-pravu#ixzz5ERSyxskT>. (дата звернення: 08 вересня 2018 р.)
11. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 672 с.

12. Дмитриева Т., Шостакович Б. Агрессия и психическое здоровье. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 464 с.
13. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. Санкт-Петербург: Прайм- Еврознак, 2001. 512 с.
14. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Ін Юре, 2007. 712 с.
15. Антонян Ю. Психология убийства. Москва: Юристь, 1997. 304с.
16. Багинян К. Агрессия – тягчайшее международное преступление. К вопросу об определении агрессии / отв. ред.: Трайнин А.Н. М.: изд-во АН СССР, 1955. 127 с.
17. Лоренц К. Агрессия (так называемое зло) / пер. с нем. Г. Швейник. Москва: Римис, 2009. 352 с.
18. Аклаев А. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент. Москва: Дело, 2005. 472 с.
19. Цыганков П. Теория международных отношений: учеб. пособие. Москва: Гардарики, 2002. 590 с.
20. Кальвин Ж. Наставление в христианской вере. Т.4. URL: <http://you-books.com/book/Zh-Kalvin/Nastavlenie-v-hristianskoj-vere-t4>. (дата звернення: 08 вересня 2018 р.)
21. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 603, [5] с.
22. Тойнби А. Исследование истории. Цивилизации во времени и пространстве. Москва: АСТ, 2010. 864 с.
23. Поппер К. Открытое общество и его враги / пер. с англ. под общ. ред. В.Н. Садовского. Т. 1. Чары Платона. Москва: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. 448 с.
24. Трубецкой Н. Европа и человечество. Москва Директ-Медиа, 2015. 113 с.
25. Антипенко В. Международная криминология: опыт исследования терроризма: монография. Одесса: Феникс, 2011. 356 с.

ДИАЛЕКТИКА КАТЕГОРИЙ «АГРЕССИЯ» И «ТОЛЕРАНТНОСТЬ» В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Исследование направлено на представление и оценку агрессии и толерантности с точки зрения теоретического осмысления материала как парных категорий. Целью является обоснование того, что агрессия и толерантность – две стороны единого целого, которые являются парными категориями, где обе стороны равновесны и равнозначны и не могут существовать один без другого. Автор исходит из позиции, что одним из путей понимания смысла и границ толерантности является анализ форм и проявлений ее противоположности – нетерпимости, поскольку крайней формой проявления нетерпимости является агрессия. Проблематике агрессии и толерантности посвящено большое количество работ зарубежных классических и современных авторов, отечественных ученых. Большим количеством классификаций уровней парных категорий «агрессия» и «толерантность» (межличностный, внутривидовой, межвидовой, внутригрупповой, межгрупповой, межэтнический, внутриорганизационный, межорганизационный, транснациональный, транскорпоративный, межцивилизационный и т.п.) подтверждается актуальность и значимость исследуемой темы, научный интерес и перспектива теоретического исследования в этом направлении. Автор обосновывает необходимость принятия во внимание парности категорий «агрессия» и «толерантность», их взаимовлияния, взаимосвязи в контексте тенденций развития современного общества, что можно охарактеризовать как процессы глобализации, индивидуализации и информатизации, которые базируются на взаимодействии отдельных личностей, наций и государств, на необходимости объединения знаний, навыков и технологий для результативного достижения цели. Недостаточно высокий уровень толерантности, непонимания ее ценности как инструмента для продуктивного взаимодействия в обществе, для сохранения мира и благополучия, повышает вероятность агрессивных проявлений в поведении, увеличивает вероятность появления числа конфликтов. Мировое сообщество в условиях глобализационных процессов нацелено не только на борьбу с последствиями проявлений агрессии, но и на профилактику конфликтов, на толерантный процесс достижения мира в различных проявлениях агрессии. Актуализована полезность теоретических исследований диалектики феноменов агрессии и толерантности в условиях глобализации, индивидуализации и информатизации современного общества.

Ключевые слова: толерантность, агрессия, тенденции, конфликт, парность агрессии и толерантности, уровни классификации агрессии и толерантности.

THE DIALECTICS OF CATEGORIES “AGGRESSION” AND “TOLERANCE” IN CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION

The research is aimed at presenting and evaluating aggression and tolerance from the point of view of theoretical understanding of material as paired categories. The purpose is to justify that aggression and tolerance are two sides of a single whole, which are paired categories, where both sides are equivalent and can not exist without separately. The author proceeds from the point of view, that one of the ways to understand the meaning and limits of tolerance is to analyze the forms and manifestations of its opposition - intolerance, since the extreme form of manifestation of intolerance is aggression. A large number of works by foreign classical and contemporary authors, national scholars devoted to the problems of aggression and tolerance. A large number of classifications of levels of paired categories of “aggression” and “tolerance”: interpersonal, intraspecific, interspecific, intragroup, intergroup, inter-ethnic, intraorganizational, interorganizational, transnational, trans-corporative, inter-civilizational, etc. confirms the relevance and significance of the topic of study, its scientific interest and its prospect of theoretical study. The author proves the necessity of taking into account the parity of the categories “aggression” and “tolerance”, their mutual influence, the relationship in the context of trends in the development of modern society, which can be characterized as processes of globalization, individualization and informatization, which are based on the interaction of individuals, nations and states, the need to combine knowledge, skills and technology to effectively achieve the goal. Low level of tolerance, misunderstanding of its value as an instrument for productive interaction in society, for preservation of peace and well-being, increases the probability of aggressive manifestations in behavior; increases the probability of occurrence of a number of conflicts. The global community in the context of globalization processes is aimed not only at combating the effects of manifestations of aggression, but also on the prevention of conflicts, the tolerant process of peace in various forms of aggression. The usefulness of theoretical researches of dialectics of phenomena of aggression and tolerance in the conditions of globalization, individualization and informatization of modern society is updated.

Key words: *tolerance, aggression, tendencies, conflict, parity of aggression and tolerance, levels of classification of aggression and tolerance.*